

mejo 130.000. Kot pomembno strukturno rešitev oceni reševanje nastale situacije s socialnim dialogom, ki se je institucionaliziral leta 1994 z ustanovitvijo Ekonomsko-socialnega sveta. Kljub relativno hitremu okrevanju gospodarstva, saj je stopnja razvitosti predtranzicijsko raven preseгла leta 1996, leta 1998 pa tudi stopnjo razvitosti izpred ekonomske krize, je problem brezposelnosti ostal pomembno družbeno vprašanje. S tem pa je povezano vprašanje revščine in socialne izključenosti, ki je bolj konkretno obliko reševanja dobilo po letu 2000. Med pomembne socialne implikacije predstavi davčno reformo kot posledico usklajevanja s pravnim redom Evropske unije.

Zelo dobrodošla je predstavitev regionalnih učinkov tranzicije, predvsem med osrednjeslovensko statistično regijo in Mariborom oziroma podravske statistične regije, saj se je avtor s tem posredno opredelil do regionalnega razvoja, ki je bil strateško zastavljen konec petdesetih letih 20. stoletja. Nad vse pomenljiv je naslov poglavja o regionalnih učinkih tranzicije v SV Sloveniji – »Mariborsko gospodarstvo: velika žrtev menjave družbenopolitičnega in gospodarskega sistema«. Lorenčič je predstavil strukturni razvoj mariborskega gospodarstva po drugi svetovni vojni, pri čemer je opozoril, da so se podjetja z resno krizo spopadla v drugi polovici osemdesetih, ki jo je poglobil zmanjšani izvoz na začetku devetdesetih let v jugoslovanske republike in za Jugoslovansko ljudsko armado. Po osamosvojitvi se je kriza poznala v stečajih, visoki brezposelnosti in izseljevanju prebivalstva. Lorenčič pa predstavi pozitivno zgodbo z nastankom Poslovno proizvodne cone Tezno, ki je leta 1996 nastala na območju nekdanjega ponosa mariborskega gospodarstva, Tovarne vozil Maribor, ki deluje kot agregat za mala in srednja velika podjetja.

Za razumevanje slovenske tranzicijske je pomembna primerjava s tranzicijskimi zgodbami Češke, Poljske, Madžarske, Hrvaške in Srbije. Osrednjo pozornosti avtor nameni modelu privatizacije in procesu prestrukturiranja gospodarstva. Oba procesa pa sta analizirana glede na vpliv na gospodarska gibanja v posameznih državah in pri vključevanju v mednarodno delitev del ter tuja neposredna vlaganja.

Lorenčič ocenjuje, da je »slovenski kapitalizem pokazal svoj pravi obraz šele po formalnem zaključku tranzicije. Prišlo je do spoznanja, da slovenska tranzicija le ni bila tako enkratna in boljša od ostalih tranzicijskih držav. Pred tem se je slovensko tranzicijo več ali manj predstavljalo samo kot zgodbo o uspehu, ki je v primerjavi z ostalimi tranzicijskimi državami potekala sorazmerno neboleče, socialno vzdržno in ki ni dovoljevala pretiranega premoženjskega razslojevanja.«

Željko Oset

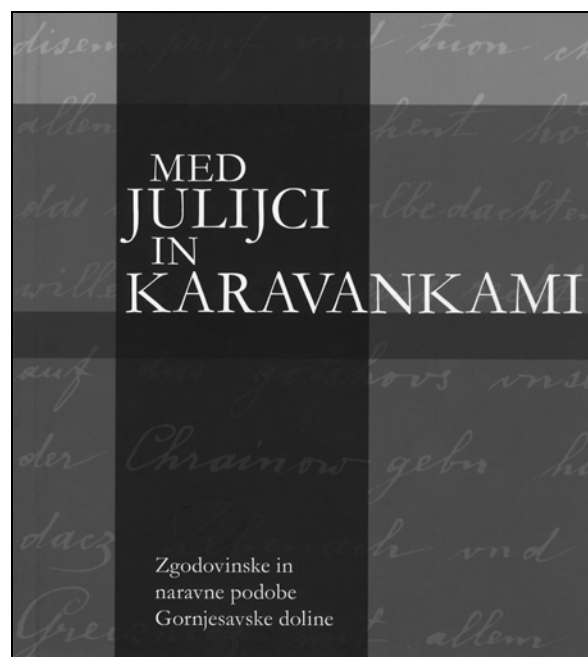

Med Julijci in Karavankami: zgodovinske in naravne podobe Gornjesavske doline (ur. Janez Mlinar). Jesenice: Gornjesavski muzej, 2011, 135 strani.

S precejšnjo gotovostjo lahko trdimo, da večina izmed nas ob misli na Kranjsko Goro ali celo Gornjesavsko dolino najprej pomisli na turizem. V prvi vrsti na zimski – smučanje po prostranih pobočjih Kranjske Gore ali smučarske polete pod Poncami v Planici, takoj za tem pa na pomladne, poletne in jesenske vzpone na bližnje gore. Vendar turizem v Kranjski Gori ni nekaj, kar bi bilo prisotno od davnine, temveč dejavnost zadnjega ducata desetletij ali kot je zapisal urednik dr. Janez Mlinar »Dolina je kot Trnuljčica čakala na družbene spremembe v 19. stoletju, ki so bile z drugačnim dojemanjem človeka in prostega časa predpogoj za razvoj turizma, dejavnosti, ki je v 20. stoletju dodobra zaznamovala dolino in spremenila njen nekdanji karakter«.

Kaj pa se je na tem prostoru dogajalo pred razvojem turizma? Pričujoča monografija nam v petih obsežnih poglavjih zelo izčrpno odgovori na to vprašanje.

V predgovoru nam Irena Lačen Benedičič, direktorica Gornjesavskega muzeja Jesenice, ki je skupaj z občino Kranjska Gora zaslužen za izdajo znanstvene monografije, postreže z osnovnimi podatki o sami občini (obseg, število prebivalcev, imena naselij) in razkrije, da so želeli »bralcem odkriti tisto prvinsko, resnično, v zgodovinskih virih zapisano o krajih in ljudeh na območju doline«, saj samemu

naselju Kranjska Gora in celotni dolini manjka poglobljenih in tehtnih znanstvenih študij o preteklosti.

Urednik monografije je prav zato zbral uveljavljene strokovnjake z različnih področij, ki so pripravili strokovne prispevke o posameznih vprašanih iz preteklosti doline od pradavnine do konca 19. stoletja, a hkrati za bralca dovolj poljudna pričevanja, zanimiva odkritja ter nova spoznanja o življenju in razmerah v dolini ob zgornjem toku reke Save. Avtorji so v svojih besedilih kritično pretresali doseданje ugotovitve stroke in jim dodali nove interpretacije.

Arheolog Milan Sagadin je v prvih stavkih svojega prispevka zapisal, da se arheološke preteklosti Kranjske Gore ne moremo lotiti, če se omejujemo zgolj na kraj sam ali njegovo ožjo okolico, saj sledov človekovega bivanja iz t. i. arheoloških obdobij tu ni, kar pa glede na poznavanje nekaterih lokacij v okolici pripisuje posledici slabe raziskanosti. Prav zato je obravnavano območje razširil na Gornjesavsko dolino, pri čemer je ugotovil, da to ozemlje ni moglo imeti posebnega gospodarskega pomena, saj v Dolini ni omembe vrednih površin rodovitne zemlje, poleg tega pa je zlasti zgornja Dolina že v območju kritične meje uspevanja nekaterih poljskih kultur.

Dolina se kot posebna geografska enota omenja v prvi polovici 6. stoletja. V arheoloških obdobjih je bila pomembna predvsem kot transportna pot, v nevarnih časih pa kot prostor umika in skrivanja, kar bi lahko opravičilo redke arheološke lokacije in najdbe, poznane na tem območju.

Za najstarejše človekovo bivališče v Dolini velja Jamnikov ali Španov spodmol pri zaselku Kočna nad Jesenicami, kjer so našli harpunasto obdelane kosti, ki časovno sodijo v mlajši mezolitik, pri kasnejših raziskavah pa še klinico iz roženca in več koščkov oglja. Najdišče je toliko pomembnejše, ker je ostankov iz tega obdobja v Sloveniji zelo malo. Drugo pomembno arheološko najdišče so njive na Belškem polju, kjer so pred dvema letoma izkopali kameno orodje, ki je verjetno mezolitske starosti.

Iz zgodnje faze bronaste dobe v Dolini ni sledov, človekovo prisotnost dokazujejo le ključne najdbe posameznih primerkov bronastega orodja (npr. bronasto bodalo s sedla Medvedjek na Belski planini), ki bi jih lahko povezali z obrednimi daritvami posameznikov (zahvalni darovi bogovom), kar je sicer malo verjetno, ali kot sled različnih oblik ekonomskega izkoriščanja višinskih pašnikov in gozdov. Še najverjetneje gre za zgodnje sledove plininskega pašništva, ki pa bi ga bilo potrebno še dokazati z otopljivimi najdbami.

Avtor opozarja še na dejstvo, da je mlajša železna doba prav tako slabo raziskana, saj v Dolini ni znane niti ene same najdbe, hkrati pa izpostavlja napisno ploščo iz prve polovice 2. stol. pr. Kr., ki

predstavlja posvetilo boginji vodnega izvira (nedvomno današnjih Zelencev), in kar nekaj najdb iz antičnega oziroma poznorimskega obdobja (ost rimskega kopja, novc cesarja Hadrijana iz let 117–138, odlomek rimskega vrča, novc cesarja Galiena (253–268) in odlomke keramike).

Na pomembnost transportne poti, ki je vodila po Dolini proti prelazom, posredno opozarjajo ostanki trdnjave na Gradišču nad Sotesko. Peterokoten objekt, ki arheološko še ni bil raziskan, datiral pa naj bi v 5. in 6. stol. po Kr., ima odlično strateško lego na najožjem delu doline in ga zato prištevajo v sklop poznoantičnega obrambnega sistema.

Na koncu se avtor pomudi še pri zgodnjem srednjem veku, kjer nas posebej opominja, da lahko h konkretnim arheološkim najdbam iz tega časa priključimo tudi bogato ljudsko izročilo, ki se je ohranilo v številnih legendah (legenda o izgubljenem gradu in divjih možeh, legenda o Ajdih velikanih, ki so gradili cerkev sv. Tomaža, izročilo o Ženskem gradu pri Ratečah).

Drugi avtor Janez Mlinar, ki je hkrati tudi urednik omenjene monografije, nas v svojem prispevku popelje v pozni srednji vek in nam poskuša predstaviti življenje prebivalcev Doline, ki je bilo v marsičem pogojeno z naravnimi danostmi, te pa so narokovale obliko in način bivanja v teh krajih. Posebej izpostavi kamnita in neugodna tla za rast, o katerih je pisal že Valvasor, kasneje pa so bili enakega mnenja tudi avtorji cenilnega aparata, ki so takšno oceno zapisali med topografske značilnosti katastrske občine Kranjska Gora.

Življenje v dolini je bilo močno pogojeno z njeno prehodnostjo. V srednjem veku skozi dolino niso potekale glavne prometne povezave, čeprav je po njej tekla najkrajša povezava Ljubljane z Beljakom in naprej s Salzburgom. Hkrati je bila to s podaljškom preko Trbiža navezava na magistralno cesto po Kanalski dolini, ki je predstavljala glavno prometno žilo med Koroško, njenim zaledjem in Furlansko nižino ter tako predstavljala alternativo glavni povezavi Kranjske s Furlanijo preko Vipavske doline. Cesti je pomen narasel šele v novem veku, ko je bila leta 1574 usposobljena za manjše vozove, skupaj s cesto preko Ljubelja pa 1726 proglašena za glavno komercialno pot proti Trstu. Omenjena cesta po dolini se, kot je razvidno iz prispevka, kljub dejstvu, da se mitnica na Korenu prvič omenja v letih 1496–1498, v srednjem veku tako ni mogla primerjati s sosodnjimi prehodi.

Avtor nekaj vrstic namenja kontinuiteti življenja v Gornjesavski dolini v času preseljevanja ljudstev in naselitvi Slovanov, pri tem pa ugotavlja, da je to vprašanje še vedno bolj kot ne zavito v temo. V nadaljevanju opozarja na številne napake glede prvih omemb krajev v objavljenih virih, ki so jih nekritično povzeli nekateri (ljubiteljski) zgodovinarji, na srečo pa jih je stroka hitro zavrnila.

Zanimiva je tudi lastniška struktura v Gornjesavski dolini. Freisinška škofija, ki je do svoje posesti na Kranjskem prišla v več korakih, je posebno obvladovala dolino. Naselji Rateče (najstarejša omemba 1150) in Dovje (leta 1160 se v virih omenjajo štiri hube na Dovjem) sta bili poseljeni vsaj od sredine 12. stoletja, vmesni prostor pa je doživel intenzivnejšo kolonizacijo šele slabi dve stoletji kasneje. Razvoju Kranjske Gore (prva zanesljiva omemba kraja je v listini iz leta 1326) lahko v poznem srednjem veku sledimo le preko gradiva, povezanega z oblikovanjem župnije v Kranjski Gori, nad katero so imeli Ortenburžani v 14. stoletju patronatsko pravico (t.j. pravico nastavljanja duhovnike po lastni izbiri).

S teritorialnim zaokroževanjem posesti v Gornjesavski dolini je prišlo tudi do sprememb na cerkvenoupravnem področju. Na tem mestu je potrebno izpostaviti Rateče, ki so bile sprva duhovno oskrbovane iz Marije na Zilji pri Beljaku. Zaradi Karavank, ki so jih ločevale od župnijskega središča (prebivalci so v zimskem času pogosto umirali brez zakramentov), in vzpostavitve župnije v Kranjski Gori, so se Rateče tako po novem duhovno oskrbovale iz novega centra.

Prebivalstvo Kranjske Gore in celotne Gornjesavske doline stopi iz anonimnosti šele konec 15. stoletja, ko se posamezniki pogosteje omenjajo v virih, tako s priimkom kot tudi z imenom. V urbarju gospostva Bela Peč iz leta 1498 tako zasledimo celo vrsto priimkov, ki so v dolini pogosti še danes (Mežik, Rožič, Erlah, Cuznar, Pečar, Černe, Rogar, Oman, Mertelj, Hlebanja in Smolej).

Tretji prispevek izpod peresa Marka Mugerlija osvetljuje cerkvene razmere v kranjskogorski župniji od reformacije do prve svetovne vojne. Tako izvedemo, da je bilo na tem prostoru razmeroma malo privržencev nove vere. V Kranjski Gori in okolici so med protestante sodili mitničar v Podkorenu in 18 drugih faranov. Eden izmed njih je bil tudi oskrbnik belopeškega gospostva Andrej Nastran (1584–1601), za katerega avtor misli, da bi bil lahko identičen z istoimenskim učiteljem na stanovski šoli v Ljubljani. Leta 1601 ga je verska komisija odpeljala v Ljubljano na zaslišanje, kjer pa se je hitro spreobrnil. Kljub številnim prizadevanjem škofa Tomaža Hrena, da bi odpravil protestantizem, se je ta še naprej ohranjal. V letih 1612–1616 tako beležimo pokope protestantov na belopeškem pokopališču, pokopi protestantov pri cerkvi sv. Lenarta pa se omenjajo tudi še v vizitacijskem zapisniku leta 1655. Po tem letu v poročilih protestantizma ne zasledimo več.

Posebna pozornost je v članku namenjena Andreju Šinkovcu, ki je prišel za župnika v Kranjsko Goro leta 1638, saj je prav on zaslužen za vpeljavo matičnih knjig v župniji. Že v prvem letu svojega delovanja je začel s pisanjem poročne knjige, nekaj

let kasneje pa tudi s prvo mrliško knjigo (1641–1714), v kateri lahko zasledimo tudi omembe smrtnih bolezni, ki so kosile med prebivalstvom (krvava griza, kože, epidemična vročična bolezen, tifus). Ob tem izvemo, da je imela Kranjska Gora že zelo zgodaj urejeno zdravstveno službo.

V nadaljevanju so na devetih straneh kronološko navedeni kranjskogorski duhovniki. Avtor je pri vsakem napisal nekaj biografskih podatkov, posebej pa izpostavil njihova dejanja, ki so izboljšala ali olepšala življenje v župniji. Eden bolj znanih duhovnikov, ki je služboval v Kranjski Gori med letoma 1706 in 1754, je bil Janez Jožef baron Hallerstein, ki je bil doma iz Mengša. V svoji župniji je imel enainšestdeset maš letno, maševal pa je tudi v Ratečah. Župnija je bila v tem času bogata, saj so bili njeni dohodki okoli tristo florentinov. Tu je leto dni služboval Matija Skumavec, ki si je dopisoval z misijonarjem Friderikom Barago in na njegovo povabilo odpotoval v Ameriko. Kot Baragov pomočnik je deloval med Indijanci ob Michiganskem in Gornjem jezeru. Simon Vilfan, sošolec škofa Antona Martina Slomška in Friderika Barage, je spisal knjigo *Krščanski nauk od božjih lastnosti*, za župnijo pa nabavil nove orgle, poskrbel za novo podobo župnišča, oskrbel nov glavni oltar in prenovil križev pot. Njegov naslednik, Blaž Artel, je župniji priskrbel štiri nove zvonove, ki jih je vлил Albert Samassa v Ljubljani, nadaljeval s prenovo župnišča, leta 1876 pa napravil še novo pokopališče za približno tristopetdeset grobov.

Ob koncu svojega prispevka nas avtor seznanja še s skrbjo župnikov za urejenost cerkva in s samimi cerkvami v Gornjesavski dolini.

Stane Okoliš iz Slovenskega šolskega muzeja nam opisuje tegobe pri šolskih začetkih v teh krajih. Tako iz njegovega prispevka izvedemo, da pred terzijansko šolsko reformo v Kranjski Gori in širši okolici ni bilo ne učitelja ne šole. Pismenih je bilo zelo malo, saj se je bilo treba za pridobitev šolske izobrazbe odpraviti do oddaljenega mesta, kar pa je bilo povezano s financami.

Ko so konec 18. stoletja le želeli uresničiti željo po lastni šoli, so naleteli na nemalo težav. Deželna šolska komisija je bila mnenja, da bo šolo težko ustanoviti, ker se je premoženje župnijske cerkve v zadnjih letih precej zmanjšalo. Vsa nadaljnja prizadevanja so pokazala, da so dohodki za učiteljsko plačo največji problem, ki preprečuje začetek pouka. Za ustanovitev šole se je pri Deželnem glavarstvu na Kranjskem zavzel celo sam kranjskogorski župnik Kristijan Amadej Krušič, ki je bil pripravljen dati del svojega premoženja za zagotovitev učiteljske plače, če bi za drugi del namenili del premoženja razpuščene bratovščine. Navkljub temu do dokončne ureditve šole še vedno ni prišlo.

Iz razpoložljivih virov o najstarejši zgodovini šolstva v Kranjski Gori ni podatka o točnem da-

tumu začetka pouka. Nekateri viri omenjajo šolo, še preden se je pouk v njej sploh lahko začel. Prvi kranjskogorski učitelj je bil Anton Hribar, ki naj bi pridobil spričevalo za učitelja v Ljubljani maja 1788, nato pa v Kranjski Gori na svoje stroške najel sobo in začel s poukom. Svojo prvo učiteljsko plačo naj bi prejel šele oktobra 1800. V takšnih razmerah si je našel postranski zaslužek in odprl vinotoč za tujce, ki so potovali skozi Kranjsko Goro.

Šola je kasneje le postala ena izmed trinajstih trivialnih šol v Ljubljanskem okrožju, ob rednem pa je imela tudi nedeljski ponavljalni pouk. Zaradi francoske zasedbe in njenih posledic šola zaradi pomanjkanja sredstev za plačo učitelja in za nakup potrebnih knjig zopet ni delovala (med 1. majem 1809 in 17. januarjem 1815).

Po ponovni oživitvi šole je postal učitelj Štefan Sternad, obisk otrok pa je bil zelo slab. Za njim je sledilo več začasnih učiteljev. Kmalu po oživitvi leta 1815 je šola dobila konkurenco, saj je provizor Franc Pirc v Beli Peči odprl privatno šolo. Šolske razmere so se med letoma 1821 in 1850 toliko umirile, da je šola brez večjih pretresov lahko delovala, predvsem kot župnijska ustanova. Še vedno pa je bil bistven problem premajhen obisk otrok.

Ob koncu članka avtor ugotavlja, da je šolski pouk po skoraj stoletnem obstoju zajel le dobro polovico vseh za šolo sposobnih otrok. Največje ovire in odpori so bili kljub temu premagani, dokončno opismenjenje celotnega prebivalstva všolanih krajev v Kranjski Gori pa je postala naloga novega obdobja in »nove šole«.

Zadnji prispevek govori o naravnih znamenitostih v bližnji in širši okolici Kranjske Gore. Avtor prispevka je Janez Gregori, ki nas že na začetku opozori na dejstvo, da del okolice Kranjske Gore sodi v Triglavski narodni park.

Najprej nas popelje med številne slapove (Jurčev slap, slapovi na Jermanu, Hladnikov slap, slap Male Pišnice, Klemuški slapovi, Martuljkovi slapovi, Mokra peč ali Lucifer), ki s svojim privlačnim padcem privabljajo številne obiskovalce. Nato nas popelje v obsežne gozdove Gornjesavske doline in nas hkrati opozori na razloge, ki so pripeljali do intenzivnejšega izkoriščanja teh gozdov. Eden glavnih je bil zagotovo razvoj plavžarstva, ki je povezan z večjo potrebo po oglju. Drugi je golosečnja v 19. stoletju zaradi razvoja živinoreje (zlasti ovčereja in kozjereja), ko so kmetje iskali vedno nove površine za pašo, kot tretji razlog pa navaja rudarstvo.

V nadaljevanju spoznamo največjo naravno znamenitost v okolici – to so Zelenci, smaragdno zeleno jezero z bližnjim močvirjem, med Podkorenom in Ratečami, ki je bil leta 1992 zavarovan kot naravni rezervat. V zadnjem delu nas avtor seznanja še z rastlinstvom (kljunasti šaš ali abvato, šotni mah, ...) in živalstvom (številnimi nevretenčarji, ribami, dvoživkami, plazilci, ptiči in sesalci) teh krajev.

Pisci prispevkov za monografijo *Med Julijci in Karavankami* so uspeli iz drobcev, ki so bili odkriti v preteklosti in s svojimi lastnimi raziskavami, sestaviti korektno in zelo berljivo zgodbo o krajih in ljudeh v Gornjesavski dolini. Hkrati so nas opozorili na momente v zgodovini, ki so nekoliko slabše raziskani in tudi na tiste, ki še niso, in nam tako ponudili možnost, da še sami s svojim prispevkom dopolnimo pričujoči mozaik. Pri tem nam bodo zagotovo v pomoč sezname kratic, objavljenih in neobjavljenih virov ter literature, ki jih najdemo na koncu monografije.

Barbara Žabota